

Primatológia és embertan

Kretzoi Miklós

Budapest

KRETZOI, M.: Primatology and Physical Anthropology. *Primatology as a combined field of (1) primate anatomy, (2) ecology and (3) fossil history, arose – after a latent existence of at least a century – in the latest decades with the common final aim to reconstruct the process of hominization. Caused by local conditions, in Hungary primatology began – except some sporadic data published in the first decades of this century – as the study of two primate proveniences of outstanding importance for the knowledge of human evolution, i.e. the half a million years old Homo erectus remains and archaeological site of Vértesszőlős and the 12–12,5 My old Rudabánya hominoids. Both localities are accompanied by very rich faunal and floral material. These materials fit well in the morphological and ecological documentation of the hominization process as known in our days.*

Key words: Rudabánya, Vértesszőlős.

Kerek évszámok visszapillantásra készítetnek, sőt köteleznek. Ennek a kötelezettségünknek igyekszünk ma itt, a Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztályának 250., ünnepi szakülésén megfelelni. Kétszeresen szükséges e helyen beszámolnunk, vagy inkább elszámolnunk akkor, amikor egy új vizsgálati területet kell a Szakosztály életébe bevinni, amely évszázados múltja ellenére is csak újabban nyert hivatalos bebocsátást a tudományos kutatás önálló területei közé.

A *primatológiáról* van itt szó, mint az állatvilág legemberibb, legemberszabásúbb csoportjának mindenirányú vizsgálatáról. Mint ilyen, az ember és az élővilág közti kapcsolatok és genetikai összefüggések vizsgálatának komplex tudományterülete. Észrevétlenül alakult ki, úgyszólván több, mint egy évszázados jelenlétét csak legutóbb vette tudomásul a kutatás ismertetelméleti nómenklatúrájának konzervatív rendszere.

Kutatásterülete három fő irány összefonódásából alakult ki, melyeket tulajdonképpen csak a végcél köt össze. E területek: az emberszabású majmok beható *anatómiai* vizsgálata, az emberanatómiával történő minél teljesebb összevetés speciális igényeinek kielégítése érdekében; a főemlősök, elsősorban az emberszabású majmok minden részletre kiterjedő *ökológiai–etológiai* megfigyelése az emberréválás magatartáskutatási kérdéseinek megismerése céljából; végül az alkalmi leletek vagy rendszeres ásatások eredményeképpen a gyűjteményekbe került kihalt *Primates*-, itt is elsősorban *Hominoidea-maradványok* vizsgálata, az emberré válás folyamatában játszott szerepük megismerése érdekében.

A három irány közül az első nagyjából kimerített terület, ma már úgyszólván csak a mozgásmechanizmus tisztázását szolgáló részletvizsgálatokra korlátozódik. A második, mely ma a legszélesebb kutatógárdát foglalkoztatja (és a nem specialisták érdeklődését is felkelti), a magatartáskutatás; vizsgálati anyagának megfigyelési lehetőségei miatt területileg a szubtrópusokra–trópusokra szorítkozik. Végül, a harmadik terület művelésének az előfeltételei a szerencsés leletek, és a jelentősebb kutatási–vizsgálati anyagok három kontinensre kiterjedő gyűjteményeinek állandó látogathatása.

Mindezekből önként adódik, hogy a három irányzat közül számunkra csak az egyik jöhet szóba, földrajzi fekvésünk, de elsősorban anyagi lehetőségeink korlátai következtében. Pontosabban: volt két szerencsés leletünk, amelyek ásatások révén kiegészítve lehetőséget adtak arra, hogy jelentősen hozzájáruljunk a történeti hominizációkutatás néhány centrális kérdéséhez. Ami ezen túl van, az a felsőoktatás és ismeretterjesztés területe.

Itt konkrétan Rudabányáról és Vértesszőlősről kell szólnunk, nem a fontosság, nem is a felfedezés sorrendjében, hanem egyszerűen csak a geológiai kor időrendjében. E két lelőhelyünk anyaga – és így tudományos problematikája – kísérteties megismétlődése a történeti hominizációkutatás kezdeteinek: 110 évvel e maradványok felbukkanása előtt,

1856-ban egyszerre ismert meg a világ két leletet, a dél-franciaországi (mai ismereteink szerint 13–14 millió év előtti időből származó) *Dryopithecus fontani* ősi emberszabású állkapocsléletét, és a nyugatnémetországi neandertáli ősember 40–60 ezer éves calvarium-leletét. Nálunk pedig 1964-ben került elő a durván félmillió év előtti vértesszőlősi *Homo erectus*-kultúra első néhány lelete, hogy azután az ásatások során magának e kultúrának a hordozója is a leletanyagba kerülhessen, ha csak néhány szerényebb darabbal is, de ugyanakkor e kultúra első hiteles és eddig leggazdagabb eszközkészletének rekonstrukciójával; majd 1965-ben a 12 millió év előtti ramapithecina, a *Rudapithecus* első maradványa.

Mindkét esetben az emberré válás útjának két hídfőjéről van szó: a folyamat kezdetét jelző 12–13 millió éves elindulásáról, illetve a már kétségtelenül emberi lény korai leleteiről. A két hídfő közti ívet a tudomány azóta sem tudta felépíteni, szükíteni és felvázolni azonban már elég megbízhatóan. Az 5–6 millió évet átfogó hézagot ugyan eredményeink nem csökkentették, szerzett ismereteink konkrétabb tételéhez, illetve kiegészítéséhez azonban jelentősen hozzájárulhattunk. Rövid beszámolóm ezeket foglalja össze.

Rudabánya jelentősége eszerint hármas: Első – és talán legkevésbé lényeges – fontossága magában abban a tényben rejlik, hogy a főemlős-lelet számát tekintve Európa, a hominizáció területére eső leletanyag vonatkozásában pedig *a világ eddig leggazdagabb lelőhelye*; hogy a dél-kínai Shihui-ba ezret meghaladó leletszámával ehhez a csoporthoz mekkora maradványszámmal járul hozzá, még nem tudjuk.

Másodikként említhetem azt a tényt, hogy a rudabányai anyag Rud–12. sz. maxillopalatális darabja *informatívitasban* messze meghaladja a hominizációs modell *Ramapithecus*–*Australopithecus*–*Homo* sor kezdő tagjának megtestesítőjeként használt Haritalyanganar-i *Ramapithecus* maxilla-lelet jelentőségét: a rudabányai maradvány ugyanis parabolikus fogsorívvel, a fogsorívbe besimuló szemfogával, sokkal rövidebb premaxilláris tájkával, és – ami talán a legfontosabb – nem az arcsíkba mélyedt, hanem jelentősen kiemelkedő orrtájra utaló maxilla-oldalfalával – legalább 4 millió évvel a *Ramapithecus* előtt – sokkal közelebb állott a hominizációs modell tengelyéhez, mint a *Ramapithecus*, vagy bármely más eddig megismert mio-pliocén hominoid lelet.

Végül még egy jelentősége van a rudabányai anyagnak. Csak az újabb vizsgálatok mutatták meg, hogy Rudabánya fauna-együttesében a két korábban leírt nagy-Hominoidea mellett *egy harmadik főemlős* is élt, amely azonban ezektől eltérően minden vonatkozásában az afrikai miocénben élt és ennek végével e kontinensen kihalt *Proconsul*-csoporthoz kapcsolódott, mint a *Proconsulidák* evolúciós trendjének tipikus folytatója (*Ataxopithecus serus*). Kései európai felbukkanása végleg tisztázza, hogy az afrikai miocénből 2–3 megbízható lelettel képviselt és csak Euráziában kibontakozott hominid, illetve a minden dokumentum híján máig is teljesen homályba burkolt afrikai pongid evolúciótól élesen elkülönülő vonalat képviselnek, melyeket a afiletikus rendszertan mos már teljes joggal választ el *Eocatarrhini* név alatt a valódi *Catarrhináktól*, az *Eucatarrhinitól*.

Mint a rudabányai anyag vizsgálatának egyik „melléktermékét”, meg kell még említenem azt a tényt, hogy a *Rudapithecus*-ornyereg a hominizációs modell második tagjának, az *Australopithecus*-nak a helyét e modellben erősen kérdésessé teszi: elképzelhetetlen ugyanis, hogy gyakorlatilag a paleocéntől–eocéntől a mai emberig hosszúságban mérsékeltlen, helyette inkább szélességében redukálódó orrtájék, mielőtt az embernél tapasztalt állapotot elérné, az *Australopithecus*-ban egy – az egész hominizációs trendben ellentmondó – fejlődési fázison menjen át, és a mai emberszabású majmok ismert homorú arcélet vegye át, az arcsíkba behúzódottna náliákkal. Ezt az *evolúciós inverziót* – és ezen keresztül a *Ramapithecus*–*Australopithecus*–*Homo* modellt – *aligha fogadhatjuk el*. Ezt a kérdést is Rudabánya tette fel a hominizáció tudományának.

Áttérve *Vértesszőlő*sre, azzal kell kezdenem, hogy – a határsértés veszélyét elkerülendő – nem az onnan előkerült tipikus *erectus*-fogakkal, nem is az éles vitára alkalmas

adott occiput-tal kívánok itt foglalkozni, erre az antropológus az illetékes, én csak hivatkozom Thoma Andorra. Idevágó cikkei és vitairatai révén ezek a kérdések úgyszólván ismertek. Helyette inkább azt emelem ki, hogy Vértesszőlősön először sikerült a kemény travertinóvédőpáncél által eredeti formájukban megőrzött *tűzhelyek* nyomait kimutatni, és ezzel a Homo erectus tűzhasználatát bizonyítani. Az ugyanígy megőrzött régészeti anyag, eszközkészítési módszereinek rekonstrukciója, valamint vadászati specializációjának dokumentálása révén ez a telephely az első valódi ember életformájának legteljesebb rekonstrukciójára adott módot, így Choukoutien, az anatómiai erectus-leletek utolérhetetlen gazdagságú típus-lelőhelye mellett méltán fogja betölteni az erectus életforma-rekonstrukciója és kultúrája alaplelőhelyének szerepét, további, újabb leletek megismerésétől függetlenül is. Hogy ez valóság is legyen, arról a 20 tagú munkaközösség, mindenekelőtt a Vértes László által megkezdett és T. Dobosi Viola által befejezett régészeti feldolgozás fog minden bizonnyal gondoskodni. A vaskos monográfia egyébként 1978 óta járja a kiadói szerkesztés rögös útját.

*

A Magyar Biológiai Társaság Embertani Szakosztályának 1987. június 8-i, 250. szakülésén elhangzott előadás; *közlésre beérkezett*: 1987. június 25-én.

A szerző címe: Dr. Kretzoi Miklós
Mailing address: Lövőház u. 24. V. 3.
H-1024 Budapest, Hungary

